

«Free to Choose» або Вільний вибирати: межі свободи

**«Free to Choose» в Європі —
навчально-методичний посібник**

Київ
2011

УДК 342.72/.73(072)
ББК 67.400.7я7
В46

Автори-упорядники:
Рецензент:

Баррі ван Дріель, Анна Ленчовська

Олександр Войтенко,
вчитель-методист гімназії м. Гадяч Полтавської області,
тренер Національної освітньої програми
«Розуміємо права людини»

Переклад текстів з англійської: *Богдана Верстак*

Коректор: *Наталія Ксьондзик*

Оригінал-макет: *Ірина Айвазова*

Апробація матеріалів посібника в Україні: Національна освітня програма «Розуміємо права людини», Міжнародний дитячий міжнаціональний табір «Джерела толерантності», семінари для студентів (Тернопільський національний педагогічний університет, Луганський національний університет, Національний університет культури та мистецтв, Університет економіки та права «Крок», Хмельницький національний університет), міжнародний проект «Українські книжки для виховання толерантності».

Відповідальна за випуск: *Анна Ленчовська*

**В46 «Free to Choose» або Вільний вибирати: межі свободи:
навчально-методичний посібник / Авт.-упоряд. Б. Ван Дріель,
А. Ленчовська. – К.: ТОВ «Майстер книг», 2011. – 64 с.**

«Free to Choose» або Вільний вибирати: межі свободи»: навчально-методичний посібник для вчителів загальноосвітніх шкіл, викладачів вищих навчальних закладів і фахівців неформальної освіти. Читачеві пропонуються методичні рекомендації для використання дискусійної програми з прав людини та протидії дискримінації «Free to Choose: вільний вибирати». Проблематика програми «Free to Choose» фокусується на конфлікті прав і свобод між собою чи з потребою захисту демократії та стосується таких прав і свобод, як свобода слова, свобода віросповідання, свобода преси та свобода демонстрації. Посібник містить оглядові статті з проблем прав людини та дискримінації, методичні рекомендації, покроковий план роботи та додаткові ресурси. Пропоновані матеріали можуть бути використані на уроках всесвітньої історії сучасності, правознавства, суспільствознавства, етики, громадянської освіти та у позашкільних заходах і неформальній освіті.

УДК 342.72/.73(072)
ББК 67.400.7я7

Цей навчально-методичний посібник та апробацію в чотирьох університетах України було проведено завдяки гранту Американської асоціації юристів Ініціатива з верховенства права (ABA ROLI) та Державного департаменту США, Бюро демократії, прав людини та праці. Твердження і аналіз, викладені в цій публікації, належать авторам, що несуть повну відповідальність за його зміст, і не обов'язково відображають погляди Державного департаменту США. Зміст даного видання не переглядався і не затверджувався Радіо директорів Американської асоціації юристів. Тому виражені тут погляди не можна розглядати як такі, що представляють політику Американської асоціації юристів. Крім того, жодна інформація, вміщена у цій публікації, не може розглядатися як надання юридичної допомоги у конкретних справах, і читачі відповідають за отримання такої допомоги від власних адвокатів.

© Anne Frank House, 2011
© Конгрес національних громад України, 2011

ЗМІСТ

Розділ 1. Вступ	4
Розділ 2. Як використовувати посібник	6
Розділ 3. Деяка вихідна інформація	10
Розділ 4. Права та свободи (Сергій Буров)	12
Розділ 5. Зміст відеороликів (Анна Ленчовська)	26
Розділ 6. Контекст дискусій (Баррі ван Дріель)	29
Розділ 7. Методи дискусій за «Free2choose», що були апробовані в Україні (Анна Ленчовська, Олександр Войтенко)	32
Розділ 8. Методи дискусій з залученням широкої громадськості (Баррі ван Дріель)	44
Розділ 9. Складові успішних дебатів (Баррі ван Дріель, Анна Ленчовська)	50
Додаток 1. Сценарій вступного відеоролика	54
Додаток 2. Важливі посилання	58

Розділ 1.

ВСТУП

«Free to Choose» в Європі – це дискусійна програма, заснована Будинком Анни Франк в Амстердамі у співпраці з партнерами у 12 європейських країнах. В Україні партнером програми є Конгрес національних громад України. Програма складається з серії провокативних відеороликів, в яких висвітлюються важливі проблеми різних країн. Ці питання чітко показують, що права і свободи можуть конфліктувати одне з одним чи з потребою захисту демократії. Ці відеоролики спонукають молодих людей критично мислити та займати певну позицію.

Проблематика програми «Free to Choose» стосується таких прав і свобод, як свобода слова, свобода преси та свобода демонстрації. Як приклад однієї з дилем у «Free to Choose» – чи дозволити групі неонацистів у Берліні проводити демонстрацію перед синагогою. Природньо, всі погоджуються, що жителі міста мають бути вільними де завгодно та виражати свою точку зору. Але, чи не стане прикро, якщо опоненти зі сторони демократії вимагатимуть такого ж права? І в такому місці? Чи це ціна, яку ми маємо платити за те, що живемо у демократичному суспільстві?

Мета програми «Free to Choose» стимулювати молодих людей обмірковувати те, як ця специфічна проблема співвідноситься зі схожими проблемами у їхньому суспільстві. Дилеми на кшталт цієї трапляються у кожній країні. І люди можуть дотримуватися різних точок зору, всі вони мають обґрунтовану аргументацію.

«Free to Choose» не намагається прийти до шаблонного рішення для всіх проблем, що розглядаються. Зазвичай, політики і судді є одними з тих, хто ультиматумом мають вирішувати, яке з прав має більшу вагу у тій чи іншій ситуації. Однак дуже важливо, щоб таке рішення було підтримане суспільством. «Free to Choose» – це шлях активно залучати громадян до цих важливих соціальних дискусій.

Країни, що беруть участь у «Free to Choose» в Європі, – це Австрія, Чехія, Данія, Німеччина, Франція, Греція, Великобританія, Італія, Нідерланди, Польща, Швеція, Україна.

У кожній з цих країн партнерська організація Будинку Анни Франк відповідальна за локальне втілення програми. Дискусії можуть проводитись у школах, культурних центрах і на молодіжних фестивалях.

Розділ 2.

ЯК ВИКОРИСТОВУВАТИ ПОСІБНИК

Для кого призначений посібник?

Посібник «Free to Choose» призначений для фахівців формальної і неформальної освіти, які організовуватимуть дебати та дискусійні заходи за тематикою «Free to Choose». Заходи «Free to Choose» можуть проводитися у школах і університетах, а брати участь у обговоренні проблеми, поставленої у фільмах, будуть учні або студенти. За цією програмою можна також організовувати заходи для широкої громадськості, наприклад, панельні дискусії або дебати. Загалом, відеоролики та рекомендації до «Free to Choose» разраховані, в першу чергу, на вік 13-20 років, отож, і трохи молодші учні, і дорослі зацікавляться представленою тематикою.

В Україні програма «Free to Choose» була вперше представлена у київському клубі толерантності Норбертом Хінтерляйтнером, нині директором освітнього департаменту Будинку Анни Франк. Відеоролики виявилися настільки цікавими, що отримали своє продовження в українських фільмах на актуальні для нашої країни теми. Методика проведення дискусій була успішно апробована з різними цільовими групами: школярі 8-9 класів, підлітки-учасники дитячого міжнаціонального табору «Джерела толерантності», студенти гуманітарних факультетів. Після апробації за методикою «Free to Choose» були проведені семінари для цільових груп Всеукраїнської освітньої програми «Розуміємо

права людини»¹: вчителів і директорів шкіл, молодих активістів неурядових організацій і студентів, журналістів і працівників пенітенціарної системи. Тему українського відеоролика «Міліція та іноземці» було запропоновано під час першого семінару для правозахисних організацій, що є членами Української Гельсінської спілки з прав людини. Прем'єрні покази українських відеороликів відбувалися під час Міжнародного фестивалю документального кіно з прав людини (2009, 2011)².

Ми намагалися зробити посібник настільки коротким, наскільки це можливо, тож читач не буде перевантажений інформацією. Основна частина посібника була написана для педагогів, які організують дебати і обговорення у школах, університетах і громадах.

Цей посібник було створено психологом Баррі ван Дріелем (Нідерланди, Будинок Анни Франк), українську версію адаптували та доповнили психолог Анна Ленчовська та педагог Олександр Войтенко.

Що я можу дізнатися з посібника?

Посібник намагається ясно та стисло викласти базову інформацію щодо проекту й основні принципи ефективного використання відеокліпів, що формують ядро проекту. «Free2choose» зосереджується на залученні молоді до обговорень соціальних проблем, що впливають на європейську спільноту. Посібник презентує різні напрямки розгортання цих обговорень. Тут є рекомендації для педагогів, які мають одну чи дві години, та для тих, хто проводить факультативні дискусійні клуби чи заходи у сфері неформальної освіти (семінари, круглі столи, дитячі та молодіжні табори тощо).

¹ Програма розвитку освіти в галузі прав людини «Розуміємо права людини» є недержавною ініціативою, яка має на меті підвищення рівня культури прав людини в Україні, сприяння демократизації суспільства і влади, розвитку демократичних інституцій і процесів в Україні. – <http://edu.helsinki.org.ua/>

² Міжнародний фестиваль документального кіно з прав людини у Києві. – <http://www.docudays.org.ua/2010/index.php>

Що я знайду у посібнику?

На додачу до базової інформації відносно проекту і деякої інформації безпосередньо про відеокліпи, посібник містить рекомендації щодо технологій проведення дискусії. Ми подаємо чотири техніки, які успішно використовувалися в Україні з різними цільовими групами, та приклади технік, які використовували наші колеги в європейських країнах.

Були вибрані ті варіанти, що не займають багато часу. Дискусію за методикою «Free2choose» можна провести як протягом одного шкільного уроку (45 хвилин), переглянувши 1-2 відеоролики, так і присвятити чотиригодинний семінар дискусії щодо 3-4 відеороликів.

Методику «Free2choose» можна використовувати як стимулюючу до розуміння поняття дискримінації у площині прав людини: наприклад, у перший ознайомчий день курсу з прав людини та антидискримінації, так і як практичну перевірку знань тих, хто завершує навчання з цієї тематики. Цікавим є досвід запрошення юристів³, які працюють з Європейським судом з прав людини, для коментування дилем під час дискусій за «Free2choose».

Посібник також звертає увагу на питання, коли краще проводити дискусії в школах, а коли в суспільних групах. Також є розділ з корисною інформацією для тих, хто хоче більше працювати з різними дискусійними техніками.

Важливі застереження

У «Free2choose» немає правильної відповіді!

Головна мета «Free2choose» – здорові і ввічливі дискусії про важливі проблеми. Деякі з тем, що обговорюються у відеороликах, можливо, будуть спірними для молодих людей, що беруть участь у Вашому проекті, і такими, що викликають сильні

³ Контакти регіональних експертів можна отримати в Українській Гельсінській групі з прав людини. – <http://helsinki.org.ua/>

емоції. Це не обов'язково негативний фактор, проте під сильним емоційним враженням проводити здорові та ввічливі переговори дуже важко, тому Ви можете уникати показу чи обговорення тих проблем, дискутувати щодо яких Ваша аудиторія ще не готова. Тому Вам як організатору доцільно ретельно переглянути всі відеоролики заздалегідь. Також, якщо Ви відчуваєте, що певний кліп поляризував групу з етнічних, ґендерних, релігійних чи інших питань, Ви можете сконцентрувати увагу на кліпах, що не викликають конфліктів з такого приводу.

Баррі ван Дріель, Будинок Анни Франк
Анна Ленчовська, Конгрес національних громад України

Розділ 3.

ДЕЯКА ВИХІДНА ІНФОРМАЦІЯ

Що трапляється з нашими основними правами, якщо охоронці демократії розходяться у думках? А що, коли ці права суперечать одне одному? «Free2choose» представляє поширені приклади зіткнення основних прав і свобод між собою або з законами демократії. «Free2choose» започатковано як інтерактивну виставку в Будинку Анни Франк у вересні 2005 р. Ця виставка фокусується на суперечностях між захистом базових прав і захистом демократії в сучасних полікультурних суспільствах. Вперше у 2007 році ця виставка стала навчальною програмою для шкіл і громад у 12 країнах Європи. Цікаві обговорення і дискусії, які нещодавно мали місце в Будинку Анни Франк, тепер відбуваються у школах, університетах, музеях, громадських центрах і інших місцях зустрічей.

У кожному демократичному суспільстві громадянам гарантовані певні базові права, такі як: свобода слова, право на конфіденційність і релігійна свобода. Проте, залишається питання, чи можуть ці права бути абсолютними і необмеженими. Що відбувається, коли ці (або інші) права суперечать одне одному або коли під загрозою безпека демократичного суспільства? Коли ми вирішуємо зробити щось незаконно? «Free2choose» досліджує життєві ситуації з усього світу, в яких основні права зіштовхуються одне з одним або із захистом

законів демократії. Програма «Free2choose» є засобом змусити глядачів думати критично про «кордони свободи» і важливість в наші дні як фундаментальних прав, так і охорони демократії.

Після серйозного дослідження Будинком Анни Франк було створено основний пакет з десяти коротких провокативних фільмів про сучасні проблеми різних держав, що можуть бути використані для створення дискусії з приводу того, що має дозволятися і що має стати нелегальним, забороненим або карним згідно із законодавством.

У фільмах висвітлено п'ять основних тем:

- Свобода слова.
- Релігійна свобода.
- Свобода преси.
- Право демонстрації.
- Право конфіденційності.

Фільми закінчуються проханням до глядачів зайняти позицію щодо окремого права, висвітленого у фільмі. Немає жодних правильних чи неправильних або більше чи менше правильних відповідей.

«Free2choose» було розроблено спеціально для молоді. Фільми зроблені якомога коротшими. Також, по максимуму, було уникнено використання «важкої» лексики. Всі основні права у фільмах, створених Будинком Анни Франк, представлені кумедним анімаційним персонажем на ім'я Фред, що був спеціально для цього створений. У кожному з анімаційних прологів Фред «випадково зіштовхується» з певним правом. Він також один з тих, хто запитує в глядачів їхню думку. Анімаційна фігура Фреда концентрує увагу та є певною мірою – обличчям «Free2choose».

Розділ 4.

ПРАВА ТА СВОБОДИ

ПРАВА ЛЮДИНИ

Основні права і свободи для людей всього світу гарантовані законами на основі міжнародних договорів часів Другої світової війни. Універсальна декларація прав людини, прийнята ООН в 1948 році, найвідоміша з них. Ця Декларація є беззаперечною угодою затверджених принципів. На підставі цієї Універсальної декларації ООН прийняла дві обов'язкові декларації прав людини у подальші роки. Угода з приводу громадянських і політичних прав, як і з приводу економічних, соціальних і культурних прав, була створена в 1966 р. і почала діяти з 1976 р. Обидва договори про права людини зараз підписали майже всі країни-члени ООН. Проте, багато країн висловили свої зауваження щодо деяких статей цих договорів.

Європейська конвенція із захисту прав людини і фундаментальних свобод (ЄКПЛ) від 1950 р. також базується на Універсальній декларації. Україна та всі європейські країни, що є членами Ради Європи, підписали цей договір.

Європейська конвенція із захисту прав людини⁴ складається з 18 статей і декількох протоколів – доповнення були прийняті

⁴ Повний текст Конвенції українською мовою Ви можете прочитати на вебсайті Верховної Ради України. – http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_004

пізніше. На відміну від Універсальної декларації, Європейська конвенція – це обов’язковий договір. Її дотримання контролює Європейський суд із прав людини у Страсбурзі. Якщо громадяни країни відчувають, що уряд порушує їхні права, вони можуть апелювати перед Європейським судом.

«Free2choose» зосереджується на конфліктах прав і свобод між собою або переконаннях, що вони мають бути обмежені за певних обставин.

Відеоролики зосереджуються на таких правах і свободах:

1. Свобода слова

Свобода слова – це свобода індивідуумів відкрито виражати свої погляди без того, щоб бути заздальгідь засудженими або покараними за те, що вони говорять. Свобода слова – важливий елемент будь-якої сучасної західної демократії. Всі види ідей, думок і точок зору повинні мати можливість бути висловленими публічно. Свобода вираження поглядів захищена статтею №10 Європейської конвенції. Проте, свобода слова рідко буває абсолютною: люди не можуть публікувати чи публічно говорити все, що вони хочуть. Стаття 10 Європейської конвенції ясно вказує на це: наклеп, лжесвідчення і заклики до насильства чи вбивства – є карними. Але перевірка складу злочину може бути визначена лише суддею.

2. Свобода релігії

Свобода релігії – це можливість людей вільно реалізовувати свої віросповідання чи релігійні переконання. Це індивідуальне право – кожен повинен мати можливість вірити в те, що він або вона обрали. Це також колективне право – люди повинні мати право публічно і відкрито сповідувати свою віру разом з іншими віруючими. Релігійна свобода гарантована статтею № 9 Європейської конвенції та закріплена в конституціях більшості європейських країн. Історія демонструє, що інтерпретації релігійної свободи відмінні у різних країнах. Наприклад, у Сполучених Штатах уряд може не втручатися у справи організованих релігій.

Масштабне дослідження Pew Research Center 198⁵ країн планети свідчить, що в 119 країнах обмеження релігійної свободи незначні і навіть зовсім несуттєві. Як правило, в країнах Західної Європи ті права, якими володіють державні церкви, поширюються на все більшу кількість інших релігій, у тому числі і стосовно нових для тієї чи іншої країни. Однак в інших регіонах світу державний статус певної релігії наповнений досить значущим змістом і часто має дискримінаційний характер стосовно інших. Серед держав, що обмежують релігійні свободи, є й такі, які вважають, що подібні обмеження виправдані з точки зору безпеки країни (Туреччина, Ізраїль).

3. Право конфіденційності

Право на конфіденційність було визначене в XIX столітті як право індивідуума «залишитись наодинці». Це також право тримати особисту інформацію про когось в таємниці. Право на повагу до приватного і сімейного життя було покладене в усі важливі документи із захисту прав людини, наприклад в статтю № 8 Європейської конвенції. Конфіденційність – широке поняття, воно стосується охорони щоденних занять і приватного життя індивідуума. На практиці воно включає в себе право конфіденційного спілкування: ніхто не має права слухати розмови чи читати пошту без дозволу. Конфіденційність також включає в себе недоторканність особи та захист її власності.

4. Право на демонстрацію

Право демонстрації є, фактично, похідним від прав на об'єднання і збори та від свободи слова. Право демонстрації, як і право розвитку, є фундаментальним демократичним правом. Це засіб для індивідуумів показати, наприклад, своїм лідерам і законодавцям, що уряд помиляється.

⁵ Єленський Віктор. Релігійна свобода: глобальні виміри. – http://www.irs.in.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=878%3A1&catid=37%3Aart&Itemid=64&lang=uk

У більшості європейських країн свобода демонстрації інколи обмежується, якщо уряд боїться, що демонстрація супроводжуватиметься насильством, і якщо безпека інших громадян під загрозою. Законне чи ні, на практиці право демонстрації інколи вважається загрозою суспільній безпеці.

5. Свобода преси

Свобода преси, також відома як «вільна преса», – право публічно виражати і поширювати погляди, відчуття і думки за допомогою публікацій. Свобода слова та свобода преси йдуть поруч. Свобода преси означає, що жодного попереднього погодження не потрібно, якщо хтось бажає публікуватись. Але, як і у випадку з повагою до свободи слова, автор може бути обвинуваченим, наприклад, у клепті, збуренні дискримінації чи розсіюванні ненависті. Тому свобода преси не знімає відповідальність за те, що вже опубліковано. Свобода преси – фундаментальне право, яке пов'язане не лише з можливістю вільно публікуватись, а й можливістю вільно збирати інформацію.

ПРАВОВІ АСПЕКТИ СВОБОДИ ВІД ДИСКРИМІНАЦІЇ⁶

Слово «дискримінація» є досить поширеним у сучасному спілкуванні. Зазвичай це слово використовують, характеризуючи розрізнене ставлення залежно від певної ознаки. Таке тлумачення є абсолютно природним, якщо брати до уваги етимологію цього слова. Термін «дискримінація» має латинське походження (*discriminatio*) і в буквальному розумінні означає «розрізнення, диференціація». Таке розрізнення буває закріпленим у різного роду нормах: юридичних, релігійних, моральних тощо – і може виявлятися у поведінці окремих суб'єктів.

⁶ Стаття передруковується за: Буров С. Правові аспекти свободи від дискримінації у посібнику: Я, ти, він, вона: посібник для вчителів з антидискримінаційної освіти / О. Войтенко, Ю. Комаров, І. Костюк. – Дрогобич: Відродження, 2009. – 120 с. : іл.

Поведінка може відповідати або не відповідати тим самим нормам. Ознакою, стосовно якої відбувається розрізнення, може бути будь-яка відмінність однієї людини чи групи людей від іншої (стать, раса, національність, вік, релігійні або ідеологічні погляди, сексуальна орієнтація, стан здоров'я тощо). Так виглядає картина, якщо використовувати термін «дискримінація» в широкому розумінні і якщо взяти до уваги максимально можливі ситуації, у яких зазвичай користуються цим словом.

З давніх часів людство замислювалося над тим, як зробити світ більш справедливим. Приниження одних людей іншими, вражаюча нерівність, рабство – все це не могло не турбувати мислячу частину суспільства. І світ поступово змінювався. Важливим етапом у цій еволюції стала епоха Просвітництва. Відома велика кількість праць вчених-філософів, правників того часу зі справжніми винаходами в гуманітарній сфері, якими люди успішно користуються й тепер.

Ці ідеї та теорії XVI–XVIII ст. стали фундаментом для побудови сучасних демократій. Дуже важливим є теоретичне обґрунтування Шарлем-Луї Монтеск'є розподілу державної влади на функціональні гілки, теорія суспільного договору Жана-Жака Руссо тощо.

Досягненням епохи Просвітництва і європейських революцій стала поява документів, які вперше підносили до рангу юридичних норм природні права людини – те, чим людина володіє лише внаслідок своєї людської природи. Цю епоху характеризує розвиток саме ідей свободи і рівності. Дедалі більше викристалізовувалось розуміння рівності в людській гідності, в правах, рівності перед законом. Саме ідея рівності в правах, протиправність не обґрунтованої нічим диференціації стали основою для появи принципів свободи від дискримінації, заборони дискримінації як однієї із центральних засад сучасної концепції прав людини.

Заборона дискримінації у наші дні – це категорія, що належить до сучасної концепції прав людини і є юридичною

нормою, покликаною захищати індивіда від будь-якої спроби влади обмежити його в правах без раціонального на те обґрунтування. Свобода від дискримінації впливає з універсальної ідеї прав людини, яка, своєю чергою, з'являється зі створенням Організації Об'єднаних Націй і прийняттям 10 грудня 1948 року Загальної декларації прав людини⁷.

Свобода від дискримінації – це загальний принцип, один із відправних пунктів Загальної декларації прав людини:

«Стаття 1. Всі люди народжуються вільними і рівними у своїй гідності та правах. Вони наділені розумом і совістю і повинні діяти у відношенні один до одного в дусі братерства.

Стаття 2. Кожна людина повинна мати всі права і всі свободи, проголошені цією Декларацією, незалежно від раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного чи соціального походження, майнового, станового або іншого становища.

Крім того, не має проводитися ніякого розрізнення на основі політичного, правового або міжнародного статусу країни або території, до якої людина належить, незалежно від того, чи є ця територія незалежною, підопічною, несамоврядною або як-небудь інакше обмеженою у своєму суверенітеті».

Справедливо пишуть в одному із найпопулярніших енциклопедичних словників у мережі Інтернет – у «Вікіпедії»: «Питання, що є, а що не є дискримінацією, досить запутане і не має однозначного рішення».

Так, це правда. Втім, існують міжнародні інституції, які покликані визначати у тому числі і те, що є, а що не є дискримінацією в конкретних випадках. Як приклад таких інституцій візьмемо ті, дія яких поширюється на територію України. Зокрема, такими інституціями є Комітет з прав людини Організації Об'єднаних Націй, Європейський суд з прав людини.

⁷ Загальна декларація прав людини. Генеральна Асамблея ООН, 10 грудня 1948 року (Док. ООН/PES/217 А).

Як виглядає заборона дискримінації, захист від дискримінації в основних міжнародних документах, ратифікованих Україною?

Стаття 14 Європейської конвенції про захист прав та основоположних свобод проголошує: «Здійснення прав і свобод, викладених у цій Конвенції, гарантується без будь-якої дискримінації за ознакою статі, раси, кольору шкіри, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного або соціального походження, належності до національних меншин, майнового стану, народження або інших обставин». Таким чином, із самого початку Європейська конвенція захищала від дискримінації тільки у тих випадках, коли мала місце дискримінація, пов'язана з обмеженням у здійсненні лише тих прав і свобод, що викладені у самій цій Конвенції. Трохи пізніше набув чинності протокол № 12⁸ до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Цей протокол значно розширив можливості застосування принципу заборони дискримінації. З набуттям ним чинності «Здійснення будь-якого передбаченого законом права забезпечується без дискримінації за будь-якою ознакою, наприклад, за ознакою статі, раси, кольору шкіри, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного чи соціального походження, належності до національної меншини, майнового стану, народження або за іншою ознакою...». Тепер не тільки права та свободи, які передбачені Конвенцією, стали предметом захисту, а будь-які передбачені законом.

У Міжнародному пакті про громадянські і політичні права забороні дискримінації присвячено декілька норм:

Стаття 2: «1. Кожна держава, яка бере участь у цьому Пакті, зобов'язується поважати і забезпечувати всім особам, які перебувають у межах її території та під її юрисдикцією, права, визнані в цьому Пакті, без будь-якої різниці щодо раси, кольору

⁸ Протокол N 12 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (ETS N 177) (Протокол ратифіковано Законом N 3435_IV (3435_15) від 09.02.2006, ВВР, 2006, N 27, ст. 229) // Офіційний вісник України від 23.08.2006. – 2006 р. – № 32. – С. 460 (стаття 2376, код акту 36909/2006).

шкіри, статі, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного чи соціального походження, майнового стану, народження чи інших обставин...».

Стаття 3 Пакту встановлює «...рівне для чоловіків і жінок право користування всіма громадянськими і політичними правами, передбаченими в цьому Пакті».

Стаття 26: «Всі люди є рівними перед законом і мають право без будь-якої дискримінації на рівний захист закону. В цьому відношенні всякого роду дискримінація має бути заборонена законом, і закон має гарантувати всім особам рівний і ефективний захист проти дискримінації за будь-якою ознакою, як-от: раса, колір шкіри, стать, мова, релігія, політичні чи інші переконання, національне чи соціальне походження, майновий стан, народження чи інші обставини».

Є окремі міжнародні договори, які приділяють особливу увагу забороні дискримінації, зазвичай стосовно представників певних соціальних груп: дітей, жінок, біженців, людей з інвалідністю та ін. Особливо це стосується Організації Об'єднаних Націй, у системі якої існує ціла низка спеціальних конвенцій. Кожна з цих конвенцій має власну систему контролю і захисту. Наприклад, Конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації, Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації жінок тощо. Варто назвати і приклади документів, які захищають права представників окремих груп, передусім від будь-якої дискримінації. Прикладом можуть бути Конвенція про права інвалідів, Конвенція про права дитини тощо.

Міжнародний пакт про громадянські і політичні права⁹ або Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод не мають спеціальних визначень терміна «Дискримінація». Однак дефініції та розкриття ознак цього поняття можна знайти

⁹ Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (Міжнародний пакт ратифіковано Указом Президії Верховної Ради Української РСР N 2148_VIII (2148_08) від 19.10.73). Прийнято 16 грудня 1966 року Генеральною Асамблеєю ООН. Док. ООН A/RES/2200 A (XXI).

в документах і прецедентній практиці Комітету з прав людини ООН та Європейського суду з прав людини.

Так, розуміння терміна «дискримінація» можна знайти у Зауваженні загального порядку № 18 (37)¹⁰, прийнятому Комітетом з прав людини ООН у 1989 році: «...Комітет вважає, що слово “дискримінація”, як воно використовується у Пакті, слід розуміти як таке, що означає розрізнення, виключення, обмеження або перевагу, які ґрунтуються на ознаках раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного або соціального походження, майнового стану, народження або іншої обставини і які мають на меті або наслідком знешкодження, або зменшення визнання, використання, або здійснення всіма особами, на рівних засадах усіх прав і свобод».

Наведені норми дають уявлення і про мотиви дискримінації. Зокрема, перелік таких мотивів, вироблений на основі прецедентної практики Європейського суду з прав людини, наводить Бруно Неделек у статті «Стаття 14 Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод» у виданні «Європейська конвенція з прав людини: основні положення, практика застосування, український контекст». Автор об'єднує ці мотиви так: Стать; Раса або колір шкіри; Мова; Релігія; Політичні та інші переконання; Національне чи соціальне походження; Належність до національної меншини; Майновий стан; Народження. Автор зазначає, що у всіх випадках ознаки дискримінації не мають вичерпного характеру.

З огляду на практику Європейського суду, Комітету ООН з прав людини та інших міжнародних інституцій перелік «інших ознак» постійно поповнюється. Наприклад, відоме застосування такого виразу, як «інші ознаки», до стану здоров'я, сексуальної орієнтації, військового звання, сімейного стану тощо.

¹⁰ Прийняте Комітетом з прав людини зауваження загального порядку 13 (37). Повний текст зауваження див. у документі ООН HRI/GEN/1 від 4 вересня 1992 року.

Визначення – що є, а що не є дискримінацією, у якому випадку особа підпадає під захист Європейського суду з прав людини або Комітету з прав людини ООН, відбувається у перебігу складного процесу зважування, вимірювання багатьох чинників. Так ці міжнародні інституції постійно створюють правові механізми протидії дискримінації. Є два важливі принципи, закріплені, зокрема, у Конституції України (статті 21 та 24).

Це принцип рівності у здійсненні основних прав і свобод і принцип рівності перед законом. Усі рівні перед законом. Це означає, що не можна створювати різні правові системи для окремих груп людей. Закон однаковий для всіх. Ще до ХХ-го століття для представників різних верств населення були окремі законодавчі норми, відрізнялись покарання, окремі групи мали більше привілеїв. Існував, наприклад, виборчий ценз тощо.

Проте це лише перші із названих принципів, що характеризують заборону дискримінації. Зважаючи на інші характеристики, про які також тут іде мова, ці принципи не є абсолютними і тепер. Існують винятки й у сучасних демократіях. Так, суддя має імунітет від кримінального обвинувачення. Проти нього може бути порушена кримінальна справа лише за певних умов. Інші посадові особи, особливо центральних органів влади, буває, мають подібний імунітет. В Україні таким імунітетом користуються президент, депутати парламенту. Існування такої нерівності перед законом має бути обґрунтованим. Важливо, якими є цілі і наслідки таких засобів. Наприклад, існування імунітету у судді – це одна із умов незалежності Суду.

Заборона дискримінації передбачає рівне поводження. Державний чиновник має однаково поводитися з кожною людиною, незалежно від відмінностей. Цей принцип досить декларативний і є радше прагненням, оскільки вимагає певних умов поведінки чиновника. Втім, він наголошує на нормах поведінки посадової особи і тому є дуже важливим. Практика, зокрема, Європейського суду визначає, що наявність дискримінації має місце, якщо доведено, «...що поводження з жертвою було

відмінним та менш зручним, ніж щодо інших осіб, які перебували в подібних або аналогічних обставинах...»¹¹. Прикладом може бути справа Зарб Адамі (Zarb Adami) проти Мальти.

У цій справі заявник стверджував, що він піддається дискримінаційному поводженню у зв'язку з викликами його до суду для виконання обов'язків присяжного. Заявник скаржився на те, що тягар обов'язків присяжного несуть переважно чоловіки, у той час, як жінки фактично звільняються від таких громадських обов'язків. Європейський суд з прав людини постановив, що у справі мало місце порушення статті 14 (заборона дискримінації) Конвенції.

Водночас захист від дискримінації не перешкоджає нерівному поводженню в усьому і завжди. Свобода від дискримінації допускає відмінне «...поводження щодо осіб, які перебувають у різному становищі».

Все залежить від конкретного випадку, від ситуації. Інколи людина, яка має певну відмінність, потребує особливого ставлення, щоб її рівність з іншими у правах була забезпечена. Так, наприклад, якщо в суді в Україні відбувається процес, пов'язаний з обвинуваченням іноземця, то виникає необхідність у наданні йому перекладача. Це навіть обов'язок – надати перекладача. Такого обов'язку немає, якщо подібний судовий процес у тому самому суді пов'язаний з обвинуваченням українця.

Є рішення Європейського суду з прав людини, в якому заявник скаржився на однакове поводження щодо нього при вирішенні питання про призначення його на посаду бухгалтера-експерта. Це справа «Тлімменос проти Греції». У Греції є закон, що позбавляє деяких правопорушників можливості обіймати посади бухгалтерів-експертів. Заявник у минулому скоїв таке

¹¹ Защита от дискриминации: Доклад, предназначенный для подготовки судей и прокуроров в связи с Европейской конвенцией о защите прав человека, был изначально подготовлен в рамках Совместной инициативы 2002–2004 гг. Европейской Комиссии и Совета Европы с Турцией [Електронний документ] / www.coehelp.org. – Council of Europe, 2004.

правопорушення і відбув відповідне покарання. Цим правопорушенням була відмова носити військову форму (проходити обов'язкову службу в армії), що у Греції є кримінальним злочином. Заявник вчинив це правопорушення через свої релігійні переконання. Європейський суд з прав людини в своєму рішенні сказав: «Право на захист від дискримінації щодо здійснення прав, гарантованих Конвенцією, також порушувалося, коли держави, без об'єктивного і розумного виправдання, застосовували до осіб однаковий підхід, ігноруючи при цьому те, що їхні ситуації значно відрізняються».

Держави мають законний інтерес у позбавленні деяких правопорушників можливості обіймати посади бухгалтерів-експертів. Однак, на відміну від інших судимостей за тяжкі кримінальні злочини, судимість за відмову носити військову форму через релігійні чи філософські переконання не свідчить про безчесність чи аморальність, яка могла зашкодити здатності порушника виконувати названі функції. Тому позбавлення заявника права обійняти згадану посаду на тій підставі, що він не підходить для неї, є неправомірним. За свою відмову носити військову форму заявник відбув термін покарання у в'язниці. Застосування до нього подальших санкцій було непропорційним.

Звідси випливає, що позбавлення його права обійняти посаду бухгалтера-експерта не відповідало законній меті. Не існувало жодного об'єктивного і розумного виправдання для застосування до заявника такого самого підходу, як і до інших осіб, що мають судимість за кримінальне правопорушення. Для того, щоб забезпечити додержання статті 14, взятої у поєднанні зі статтею 9, держава повинна передбачити відповідні винятки з правила, за яким особи, що мають судимість за кримінальний злочин, не допускаються до посад бухгалтерів-експертів».

До речі, справа «Тлімменос проти Греції» є одним із прикладів так званої «опосередкованої», тобто непрямой, дискримінації. Про таку дискримінацію зазвичай говорять, коли

не встановлюється пряме обмеження за певною ознакою, проте якщо поводження відносно певної особи є менш сприятливим, ніж відносно інших осіб у подібних обставинах.

Європейський суд надає державам певні межі самостійної оцінки, що означає можливість держави самостійно визначитися, наскільки ситуація виправдовує відмінність у поводженні. Однією зі справ, у яких це було використано, – «Расмуссен (Rasmussen) проти Данії». Заявник скаржився на дискримінацію за статевою ознакою. Він не міг оскаржити в суді своє батьківство дитини, народженої від дружини, з якою вони були вже розлучені, оскільки термін, коли закон встановлював таку можливість, уже минув.

Водночас його колишня дружина мала право вимагати проведення тесту з метою встановлення батьківства дитини у будь-який час. Європейський суд у цій справі зазначив, що бачить відмінність у підході до pana Расмуссена та його колишньої дружини стосовно можливості оскаржити в судовому порядку батьківство pana Расмуссена, однак взяв до уваги, що держави можуть користуватися певними межами самостійної оцінки. Данія змогла скористатися такими «межами самостійної оцінки» завдяки відсутності «спільності» у законодавствах держав-учасниць Конвенції щодо аналогічних питань. Усі держави мали різне законодавство, що могло бути застосованим у подібних ситуаціях.

Комітет ООН з прав людини і Європейський суд з прав людини мають схожі погляди на користь так званих позитивних дій (*affirmative action* – *англ.*), спрямованих на виправлення дискримінації або нерівності. Це означає, що держава може, «...не порушуючи статті 14 (заборона дискримінації. – *Авт.*), ухвалювати програму, спеціально призначену для сприяння інтересам груп, які перебувають у невідгідному становищі...».

1. За це виступає Комітет ООН з прав людини в Зауваженнях загального порядку № 18 (37) Про недискримінацію та № 23 (50) Про меншини.

Європейський суд має декілька справ щодо цього. Так, уже «...в першій своїй справі стосовно дискримінації, яку йому довелося розглядати (Бельгійська мовна справа (Affaire Linguistique Belge), п. 10), суд визнав, що правова нерівність може виправляти нерівність фактичну...».

2. У справі «Чепмен (Charman) проти Сполученого Королівства» Європейський суд наголосив, що «...уразливість ромів, зважаючи на те, що вони становлять меншину, вимагає особливої уваги до їхніх потреб та їхнього власного укладу...».

3. У зв'язку з цим держави мають «...позитивний обов'язок дати циганам змогу життя за їхнім укладом».

4. Застосування таких позитивних дій, втім, має також брати до уваги й інші чинники. Так, у справі Комітету ООН з прав людини «Вальдман проти Канади» «...було встановлено, що фінансування державою-учасницею релігійної освіти для однієї меншини, але не для інших меншин у схожій ситуації, є дискримінацією»¹².

5. У межах цієї статті ми зробили стислий огляд змісту понять «свобода від дискримінації», «заборона дискримінації», «захист від дискримінації». Наведено окремі приклади, що певною мірою характеризують правові аспекти протидії дискримінації.

«Свобода від дискримінації», «заборона дискримінації» є одночасно і самостійним правом людини, і одним із принципів, що покликаний забезпечити дотримання прав людини і основоположних свобод. Свобода від дискримінації є сферою відповідальності держави. Це свобода кожної людини. Протидія дискримінації – це боротьба за свої права та свободи.

¹² Прецедентные дела Комитета по правам человека. Дискриминация. Университет Миннесоты. Библиотека по правам человека / Переклад неофіційний. – http://www1.umn.edu/humanrts/russian/hrtsbook/Rhrcases_discrimination.html

Розділ 5.

ЗМІСТ ВІДЕОРОЛІКІВ

Кожен фільм містить коротке обговорення теми або інциденту, який стався протягом останніх років. Після обговорення у глядачів запитують їхню думку. Питання стосуються того, що на думку глядача, має бути дозволено за законом і що заборонено. Це не означає, що лише законні аргументи мають вагу. Навпаки, у «Free2choose» важливо, щоб молоді люди вивчили різні типи аргументів, які впливають на винесення рішення та критичне мислення: моральні, раціональні та інструментальні аргументи. Формулювання питань короткі. Багато роботи було витрачено на те, щоб уникнути питань, котрі могли б інтерпретуватися в різних аспектах. Можна вибирати між версіями різних мов. Також можливо переглядати всі відеокліпи безперервно, що займає приблизно 30 хвилин, або ж зробити вибір між різними кліпами. У цій формі можливо показати лише один відеоролик для обговорення.

Усі фільми доступні у мережі Інтернет на www.youtube.com

Відеоролики, створені Будинком Анни Франк та партнерами у 2007–2009 роках (з англійськими субтитрами):

<http://www.youtube.com/user/clipprojectf2c>

Відеоролики, створені AnneFrankVerein у 2010–2011 роках (з англійськими субтитрами):

<http://www.youtube.com/user/AnneFrankVerein>

Відеоролики, створені Конгресом національних громад України у 2008–2011 роках (українською та російською):
<http://www.youtube.com/user/Tolerccamp>

Нижче ми даємо короткий огляд десяти фільмів, створених Будинком Анни Франк і партнерами:

1. Свобода слова.

Тема: Заборона виступів італійської групи «Фабрі Фібра».
http://www.youtube.com/watch?v=BfQI_o4RMU4&feature=channel_video_title

Питання: Чи справедливо цензурувати твори мистецтва?

Тема: У Греції щороку 28 жовтня найкращий студент несе грецький прапор на церемонії. Якось найкращим студентом виявився іноземець.

<http://www.youtube.com/user/clipprojectf2c#p/u/5/cj4mbqYhBJQ>

Питання: Чи можна дозволити іноземцю нести національний прапор?

2. Свобода релігії.

Тема: Введення предмету «Християнська етика» у загальноосвітніх школах України.

<http://www.youtube.com/user/Tolerccamp>

Питання: Чи можна дозволити вводити предмет «Християнська етика» у школі?

Тема: Мечеть у Берліні.

<http://www.youtube.com/user/clipprojectf2c#p/u/14/TkmgJsrfGA>

Питання: Чи можна дозволити мусульманам будувати мечеть, хоча сусіди проти цього?

3. Свобода преси.

Тема: Газета, що співпрацює з ЕТА, була заборонена в Іспанії.

Питання: Чи має уряд право заборонити газету?

Тема: «Mein Kampf» Гітлера – бестселер у Туреччині.

Питання: Чи має уряд право заборонити продаж «Mein Kampf»?

4. Право демонстрації.

Тема: Демонстрація неонацистів у Берліні.

Питання: Чи дозволяти неонацистам проводити демонстрацію перед синагогою?

5. Право конфіденційності.

Тема: Українська міліція часто зупиняє осіб неслов'янської зовнішності для перевірки документів.

<http://www.youtube.com/user/Tolerccamp>

Питання: Чи можуть міліціонери затримувати людей за ознаками зовнішності?

Тема: Розмістити фотографії в Інтернеті – це дуже просто, так само як і отримати доступ до них.

http://www.youtube.com/watch?v=C95BjMQPKcs&feature=channel_video_title

Питання: Чи можна розміщати фото людей в Інтернеті без їхньої згоди?

Розділ 6.

КОНТЕКСТ ДИСКУСІЙ

«Free2choose» спочатку передбачав дискусійні заходи в Будинку Анни Франк в Амстердамі. Потім обговорення були організовані в школах і громадських центрах по всій Європі. Дискусії мають місце в різних місцях. Ми розрізимо їх тут за типами – ті, що матимуть місце в школах, і ті, які матимуть місце в суспільних групах. Кожна матиме свої окремі цілі.

Шкільні дискусії

Дискусії у класі.

Основними завданнями дебатів або обговорень у класі будуть:

- розвивати навички дискусії в учнів;
- розвивати навички активного слухання і презентацій;
- допомогти учням розрізнити факти та окрему точку зору, наводити докази;
 - допомогти учням розрізнити різні види аргументів (наприклад, моральні, законні);
 - розвивати навички критичного мислення й оцінки важливих соціальних проблем;
 - допомогти учням зрозуміти, що вони думають і відчувають щодо соціальних проблем.

Вчителі можуть вибирати – проводити обговорення у маленьких групах у класі чи перед усім класом. Обговорення в маленьких групах залучають усіх учнів до більш активної участі.

Але у такому способі втрачаються деякі традиційні дискусійні характеристики, коли двоє дискутують перед великою аудиторією. Для тих викладачів, які не люблять дискусійні формати, ми включили приклад обговорення у класі, що може відбуватись без дискусії.

Шкільні дискусійні клуби, євроклуби

Дискусійні клуби після школи набувають популярності в Україні, Європі та добре відомі в Сполучених Штатах.

Головними цілями таких клубів є:

- збір учнів, які бажають обговорювати проблеми;
- забезпечення учнів корисною позашкільною діяльністю;
- розвиток навичок дискусії;
- попередня підготовка учнів до таких професій як юрист чи політик;
- розвиток лідерських навичок.

Для вже існуючих клубів «Free2choose» забезпечить чудові додаткові теми до вже існуючого репертуару. Деякі педагоги, можливо, матимуть бажання заснувати такі дискусійні клуби у своїх школах. «Free2choose» може стати чудовим стимулом для відкриття таких клубів. До таких клубів можуть бути запрошені як учні, так і викладачі, батьки і навіть широка громадськість.

Дискусії в соціальних групах

Це найімовірніше буде знайомою формою дискусій. Дві особи з різними точками зору обстоюють їх на телебаченні. Кожен по черзі викладає свою думку, поки модератор намагається структурувати питання і сконцентрувати увагу опонентів на проблемі. Іноді аудиторія ставить запитання опонентам дебатів і голосуватиме, хто, на їхню думку, «виграв» дебати. Політичні кандидати часто запрошують своїх опонентів для обговорення певних проблем. Наступного дня списки голосів виборців вказують нам, хто виглядав краще.

Ці соціальні дебати можуть виконувати важливу функцію. Вони дозволяють загальній публіці чути експертів з різними точками зору, що обговорюють важливі проблеми. Гарні дебати допомагають слухачам прояснити проблему та зайняти позицію.

«Free2choose» застосовується для таких соціальних дебатів відтоді, як велика кількість відеороликів почала зосереджуватись на проблемах і дилемах, яким час від часу доводиться протистояти всім державам. Теми «Free2choose» обертаються навколо дискусій, що допомагають сформуванню природу і обмеження наших полікультурних демократій.

Розділ 7.

МЕТОДИ ДИСКУСІЙ ЗА «FREE2CHOOSE», ЩО БУЛИ АПРОБОВАНІ В УКРАЇНІ

Як показує досвід роботи за «Free2choose», тренінговій групі для ефективної роботи завжди потрібний деякий «розігрів» перед дискусією. Іноді для «розігріву» достатньо 5-10 хвилин, інколи цьому потрібно присвятити більше часу. Скоріше за все це пов'язано з мірою внутрішньої готовності учасників групи до незвичних способів роботи. Тому завданням модератора, якщо група налаштована доброзичливо, але напружено, є допомогти розслабитися, позбавитися від напруги, створити атмосферу довіри та можливості вільного висловлення власних думок, психологічної безпеки.

Можна провести такі вправи для розігріву.

Вправа «Молекули»

Мета: зняття напруги, створення дружньої атмосфери.

Час проведення: 5 хвилин.

Члени групи – «атоми» – вільно рухаються по кімнаті під музику. За сигналом ведучого атоми об'єднуються в молекули по 2 людини, потім по 3, 4, 5 – наприкінці вправи об'єднується вся група.

Вправа «Моя позиція»

Мета: Вправа спрямована на подолання скутості та напруженості учасників групи, на вільне висловлення власної позиції. Модератор пропонує учасникам уявити лінію, розташовану всередині кімнати. На протилежних сторонах від лінії є позначки «Так» і «Ні». Ведучий говорить певне твердження, на яке можна відповісти «Так» або «Ні». Згідно з позицією, якої дотримується учасник, він стає на ту чи іншу сторону від лінії.

Починайте від ігрових тверджень «Я люблю котів», «У мене блакитні очі», «Я люблю подорожувати», «Краще гір можуть бути лише гори», «Люблю кататися на велосипеді» і завершуйте серйозними «Я можу поступитися своїми принципами заради спільної справи», «Кохання врятує світ», «Біженці займуть наші робочі місця», «У школі не повинно бути релігійної символіки» тощо.

Введення у тематику «Free2choose»

Перед показом відеороликів викладач обговорює разом із учнями проблему, пов'язану з правами людини, говорячи, наприклад, про порушення цих прав або наводячи як приклад Універсальну декларацію прав людини (20 хвилин).

Викладач також коротко розповідає про мету та історію проекту, користуючись матеріалами цього посібника.

Перед проведенням дискусії важливо прийняти групові правила, які будуть регулювати її перебіг.

Поради з організації дискусії¹³

- Робіть помітки, які допоможуть Вам не виходити за межі обговорюваної проблеми.

¹³ Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання. Науково-методичний посібник / О. І. Пометун, Л. В. Пироженко. За ред. О. І. Пометун. – К.: Видавництво А. С. К., 2004. – 192 с.

- Активно користуйтеся жестами та мімікою, які допомагають підтримувати перебіг дискусії, не перериваючи її.
 - Щоб повернутись до теми обговорення, скажіть, наприклад, таке: «Схоже, ми відхилилися, давайте повернемося до поняття...».
 - Уважно слухайте учасників, стежте за перебігом обговорення, настроєм, не давайте відхилитись від теми.
 - Не дозволяйте обговоренню перетворитись на гарячу суперечку, але й не стримуйте усі прояви емоцій. Ставте конкретні запитання, щоб поживити обговорення, й абстрактні, щоб угамувати запал.
 - Змініть формулювання проблем, що обговорюються, або застосуйте інший прийом поживлення думок, якщо дискусія вщухає.
 - Щоб завершити обговорення, запитайте, наприклад: «Хто бажає щось додати на завершення?».
 - Залиште досить часу для завершальної частини і попросіть самих учасників підбити підсумки за такою схемою:
 - Які найбільш переконливі аргументи обох сторін? Перерахуйте їх.
 - Якщо під час обговорення виникли додаткові запитання, де можна отримати інформацію?
- Ми наведемо чотири технології проведення дискусії у школі чи в університеті.

Дискусійний метод № 1. ОБМІН АРГУМЕНТАМИ

Використовуйте, коли думки учасників розподілились майже порівну (50 %-50 % або 40 %-60 %).

Цей метод організації дискусії допоможе учасникам не лише сформулювати власні аргументи «за» чи «проти» певної позиції, а й навчитися моделювати аргументи опонентів, таким чином розвиваючи пластичність і критичність мислення.

Час проведення: 25–35 хвилин.

Рекомендовані фільми «Free2choose»: усі.

Необхідні матеріали: DVD-плеєр або комп'ютер з проектором, диск з роликами «Free2choose», папір великого формату для двох команд, маркери, картки зеленого та червоного кольору (бажано, але необов'язково).

Покроковий план:

1. Перед переглядом поясніть, що у роликун будуть представлені дві точки зору на певну проблему. Наприкінці глядачі побачать запитання, на яке можна відповісти «За», «Проти» або «Утримався». Роздайте учасникам картки зеленого та червоного кольору для голосування.

2. Запропонуйте переглянути ролик та відповісти на запитання після його завершення, мовчки піднімаючи картку, колір якої відповідає точці зору учасника. Повідомте, що після голосування учасники матимуть вдосталь часу для висловлення своїх думок.

3. Зафіксуйте кількість відповідей «За», «Проти», «Утримався». Переконайтеся, що думки розподілились майже порівну. *Якщо є велика перевага на одній зі сторін — використовуйте інший метод!*

4. Об'єднайте учасників відповідно виборам «За» та «Проти». Тих учасників, які утрималися, попросіть розподілитися між групами «За» та «Проти». Дайте таку інструкцію: «Ви володієте аргументами обидвох сторін, тому я хочу Вас попросити допомогти одній з команд попрацювати над аргументами. Важливо, щоб Ваша позиція була врахована». Таким чином, у Вас будуть 2 команди «За» та «Проти».

5. Роздайте командам аркуші та запропонуйте написати 7 аргументів їхньої позиції за 8 хвилин. Модератор слідкує за процесом створення аргументів, може ставити стимулюючі запитання, які дозволять подивитись на проблему з кількох ракурсів.

6. Після завершення часу на написання аргументів модератор обмінює аркуші з аргументами команд і повідомляє учасникам, що тепер їхнім завданням буде змодельовати позицію свого опонента. Адже для того, щоб дискусія була результативною, важливо не лише вміти самому формулювати аргументи, а й моделювати аргументи опонента. Приблизно, як у грі в шахи. *Учасники можуть проявити подив, роздратування, іноді навіть презирство стосовно позиції опонента. Зверніть увагу на важливість вміння передбачувати думку опонента та запропонуйте потренуватись у цьому.* Учасникам дається 5 хвилин на ознайомлення з аркушем опонента та формулювання додаткових 4 аргументів, які не врахувала перша команда.

Модератор слідує за процесом створення аргументів, може ставити стимулюючі запитання, які дозволять подивитись на проблему з кількох ракурсів.

7. Повторний обмін аркушами – команди отримують свій аркуш з дописаними аргументами. Ознайомлення з новими аргументами (1 хвилина).

8. Презентація позиції команд (3 хвилин на кожную команду).

9. Запитання команд одна одній, запитання модератора командам (10 хвилин). Модератор може ставити провокативні запитання, які допоможуть командам зрозуміти багатоаспектність проблеми. Завершення дискусії, учасники повертаються на свої місця.

10. Повторне голосування за запитанням «Free2choose». Зафіксуйте кількість відповідей і порівняйте з попереднім записом.

11. Дайте нагоду висловитися тим, хто змінив свою позицію під час обговорення. Всі інші охочі висловитися можуть продовжити дискутувати на факультативному занятті, у вільний час чи стати організатором дебатів у соціальній групі, підкріплюючи свою думку фактами та експертними оцінками.

Проведіть рефлексію заняття:

Що Ви відчували, працюючи у малій групі?

Яким чином відбувалось обговорення у малій групі?

Яким чином відбувалось обговорення у великій групі?

Що вплинуло на зміну позиції?

Дискусійний метод № 2. ПАРЛАМЕНТСЬКІ СЛУХАННЯ¹⁴

Іноді між учасниками виникають серйозні суперечки внаслідок недостатнього володіння інформацією з пропонованої теми або через конфлікт цінностей. Пропоновану технологію варто застосовувати при перегляді роликів, в яких велика кількість учасників не визначилася зі своєю позицією, або лише 10 % поділяє певну позицію на противагу більшості. Від кожної групи «За» та «Проти» виступатиме лише 1 людина, що дасть змогу подолати психологічний тиск більшості на меншість при розгляді питання. Найефективніше технологія працює у випадку, коли сюжет ролика пов'язаний з темою можливих змін до законодавчої бази чи прийняття рішення на рівні державних органів влади.

Час проведення: 30–45 хвилин.

Рекомендовані фільми «Free2choose»: «Всиновлення дітей одностатевими парами» (Австрія), «Християнська етика» (Україна), «Мечеть у Берліні» (Німеччина) тощо.

Необхідні матеріали: ДВД-плеєр або комп'ютер з проектором, диск з роликами «Free2choose», картки зеленого та червоного кольору (бажано, але не обов'язково), папір та ручки для учасників.

Попередня підготовка модератора: Підготуйте збалансовану добірку перевірених матеріалів, які відображають обидві точки зору на проблему.

¹⁴ Ідею застосування цього методу у «Free2choose» запропонував Олександр Войтенко під час Школи з антидискримінаційної освіти.

За можливості включіть у цю добірку матеріали, які показують, як названа проблема вирішується у різних країнах. Надайте достовірну статистику, приклади, публікації в пресі. Обсяг добірки становить 1-2 аркуші А4.

Покроковий план:

1. Перед переглядом поясніть, що у роликун будуть представлені дві точки зору на певну проблему. Наприкінці глядачі побачать запитання, на яке можна відповісти «За», «Проти» або «Утримався». Роздайте учасникам картки зеленого та червоного кольору для голосування.

2. Запропонуйте переглянути ролик та відповісти на запитання після його завершення, мовчки піднімаючи картку, колір якої відповідає точці зору учасника. Повідомте, що після голосування учасники матимуть вдосталь часу для висловлення своїх думок.

3. Зафіксуйте кількість відповідей «За», «Проти», «Утримався».

4. Об'єднайте учасників відповідно до їхнього вибору та поясніть подальший хід роботи.

5. Інструкція: уявіть, що до парламенту подано відповідний законопроект. Проблема, що привела до появи цього законопроекту широко обговорювалася у суспільстві та викликала бурхливі дискусії серед прихильників та противників. Отже, парламентський комітет вирішив перед його поданням на розгляд депутатам ще раз заслухати обидві сторони. На підготовку до слухань у парламентському комітеті групи мають 15 хвилин. Підготуйте відповідно аргументи «За» чи «Проти» винесення законопроекту на голосування. Вашим завданням є переконати парламентський комітет у власній правоті.

6. Група тих, що утрималися, і будуть парламентським комітетом. Завдання парламентського комітету полягає в тому, щоб розробити запитання для обох команд, відповіді на які допоможуть членам комітету побачити всі аспекти теми та прийняти

справедливе рішення. Надайте членам комітету для ознайомлення добірку, яку Ви підготували попередньо.

7. Шляхом жеребкування встановіть черговість виступів перед парламентським комітетом і дайте інструкцію: «Парламентський комітет заслухає ваших представників і може поставити по 5 запитань кожному виступаючому. Ніхто з учасників групи не може допомагати виступаючому та відповідати на поставлені запитання». Від кожної групи виступає один представник протягом 5 хвилин.

8. Модеруйте дискусію та записуйте для себе інформацію, яку Ви вважаєте за потрібне прокоментувати чи доповнити після завершення дискусії. Врахуйте, що скоріше за все учасникам дискусії не вистачатиме релевантної інформації, фактів, тож підготуйтеся завчасно, щоб після завершення дискусії виправити помилки та надати потрібну інформацію.

9. Після завершення виступів і відповідей на запитання від парламентського комітету (запитання від груп «За» та «Проти» не приймаються на цьому етапі), попросіть парламентський комітет обговорити аргументи сторін і шляхом голосування вирішити: подавати законопроект на голосування чи направити його на доопрацювання. Комітет також має визначитися зі способом прийняття рішення: консенсус¹⁵, компроміс або вибір більшості.

10. Після оголошення рішення парламентського комітету подякуйте всім учасникам та попросіть назвати найбільш сильні аргументи сторін. Завершення дискусії, учасники повертаються на свої місця.

11. Повторне голосування за запитанням «Free2choose». Зафіксуйте кількість відповідей та порівняйте з попереднім записом.

¹⁵ Консенсус – метод прийняття такого рішення, яке схвалить усі учасники процесу. Цей метод дозволяє компенсувати недоліки перебування в меншості та перейти до найбільш прийнятного рішення.

12. Дайте нагоду висловитися тим, хто змінив свою позицію під час обговорення. Всі інші охочі висловитися можуть продовжити дискутувати на факультативному занятті, у вільний час чи стати організатором дебатів у соціальній групі, підкріплюючи свою думку фактами та експертними оцінками.

Проведіть рефлексію заняття:

Що Ви відчували, працюючи у групі?

Яким чином відбувалось обговорення у групі?

Що вплинуло на зміну позиції?

Дискусійний метод № 3. ТЕЛЕВІЗІЙНЕ ТОК-ШОУ

Цей метод зазвичай найбільше подобається учасникам, оскільки має елементи гри та своєрідний «шарм» телебачення. Використовуйте його в середині чи наприкінці семінару.

Для цього методу достатнім є розподіл 30 %-70 %.

Час проведення: 25–35 хвилин.

Необхідні матеріали: ДВД-плеєр або комп'ютер з проектором, диск з роликами «Free2choose», картки зеленого та червоного кольору (бажано, але необов'язково). Мінімальний реквізит телестудії: стіл, два стільці, мобільний телефон.

Покроковий план:

1. Перед переглядом поясніть, що у роликун будуть представлені дві точки зору на певну проблему. Наприкінці глядачі побачать запитання, на яке можна відповісти «За», «Проти» або «Утримався». Роздайте учасникам картки зеленого та червоного кольору для голосування.

2. Запропонуйте переглянути ролик та відповісти на запитання після його завершення, мовчки піднімаючи картку, колір якої відповідає точці зору учасника. Повідомте, що після голосування учасники матимуть вдосталь часу для висловлення своїх думок.

3. Зафіксуйте кількість відповідей «За», «Проти», «Утримався».

4. Повідомте учасникам, що зараз вони стануть учасниками унікального рейтингового ток-шоу «Вільний обирати!». Запропонуйте двом найактивнішим представникам позицій «За» та «Проти» бути гостями Вашої телестудії. Всіх інших попросіть уявити, що вони сидять вдома на улюбленому дивані, їдять смачну вечерю та дивляться телевізійне ток-шоу.

5. Початок ток-шоу. (Ви можете придумати цікаві суспільно важливі посади-ролі для Ваших гостей, які б відповідали тематичі ролику. Наприклад, «Голова батьківського комітету гімназії, який відмовився від курсу "Християнська етика"», та «Представник міністерства освіти та науки, який відповідає за навчальний план шкіл».) Привітайтеся з «телеглядачами», розкажіть, яка тема сьогоднішньої передачі, представте гостей студії. Повідомте, що програма відбуватиметься у прямому ефірі, через 7 хвилин після початку оператор буде приймати запитання від телеглядачів. Запитання потрібно ставити лаконічно, з огляду на «прямий ефір» (2 хвилини).

6. Гості студії представляють свої позиції (3 хвилини) та ставлять запитання один одному (4 хвилини).

7. Запитання від «телеглядачів». Модератор може вигадувати міста, з яких був отриманий дзвінок. Якщо запитання однотипні або їх небагато, модератор може застосувати заздалегідь підготовані «смс-повідомлення», в яких дати альтернативні думки (15 хвилин).

8. Завершення дискусії, учасники повертаються на свої місця.

9. Повторне голосування за запитанням «Free2choose». Зафіксуйте кількість відповідей та порівняйте з попереднім записом.

10. Дайте нагоду висловитися тим, хто змінив свою позицію під час обговорення. Всі інші охочі висловитися можуть продовжувати дискутувати на факультативному занятті чи у вільний час.

Проведіть рефлексію заняття:

Що Ви відчували, працюючи у групі?

Яким чином відбувалось обговорення у групі?

Що вплинуло на зміну позиції?

Дискусійний метод № 4. АНАЛІЗ ДИЛЕМИ

Цей метод можна використовувати як на початку, так і наприкінці семінару. Учасники працюють у великій групі. Для цього методу неважливий процентний розподіл голосів «Free2choose», але важливо розвинути вміння аналізувати саму дилему, адже вона є актуальною для європейської спільноти.

Час проведення: 10 хвилин.

Необхідні матеріали: ДВД-плеєр або комп'ютер з проектором, диск з роликами «Free2choose», картки зеленого та червоного кольору (бажано, але необов'язково).

Покроковий план:

1. Перед переглядом поясніть, що у ролику будуть представлені дві точки зору на певну проблему. Наприкінці глядачі побачать запитання, на яке можна відповісти «За», «Проти» або «Утримався». Роздайте учасникам картки зеленого та червоного кольору для голосування.

2. Запропонуйте переглянути ролик та відповісти на запитання після його завершення, мовчки піднімаючи картку, колір якої відповідає точці зору учасника. Повідомте, що після голосування учасники матимуть вдосталь часу для висловлення своїх думок.

3. Зафіксуйте кількість відповідей «За», «Проти», «Утримався».

4. Проведіть груповий аналіз дилеми, представленої у ролику, за наведеною схемою:

Факти: Що відбулося? Де і коли? Хто учасники ситуації? Що ми про них знаємо? Які факти є важливими? Які другорядними? Що з побаченого є фактами, а що думками, оцінками тощо?

Визначення проблеми: У чому полягає конфлікт? Яке питання нам треба вирішити, розв'язуючи ситуацію? У чому інтереси кожної зі сторін? Чому вони суперечливі?

Можливі аргументи: Які аргументи можуть бути наведені на захист позиції кожної зі сторін? На які документи, інформацію ми можемо спиратися, захищаючи ту чи іншу позицію?

Рішення: Яким буде рішення ситуації? Чому саме таким? На що ми спираємось, обираючи таке рішення? Якими можуть бути наслідки такого рішення? Чи існують інші шляхи розв'язання?

5. Проведіть повторне голосування за запитанням «Free2choose». Зафіксуйте кількість відповідей та порівняйте з попереднім записом.

6. Дайте нагоду висловитися тим, хто змінив свою позицію під час обговорення. Всі інші охочі висловитися можуть продовжувати дискутувати на факультативному занятті чи у вільний час.

Проведіть рефлексію заняття:

Що Ви відчували, працюючи у групі?

Яким чином відбувалось обговорення у групі?

Що вплинуло на зміну позиції?

Домашнє завдання після дискусії

Після проведення дискусій «Free2choose» Ви можете запропонувати учасникам написати коротке есе з чітким викладенням власної позиції, використовуючи приклади, статистику, експертну думку.

Використайте пропоновані словосполучення.

Дискусія — це ...

Вона є можливістю для ...

Інші люди, які сперечаються, мають право на ...

Я маю право на ...

Моїм завданням у дискусії є...

Тому під час дискусії я намагаюся бути ...

Розділ 8.

МЕТОДИ ДИСКУСІЙ З ЗАЛУЧЕННЯМ ШИРОКОЇ ГРОМАДСЬКОСТІ

Ми пропонуємо два види дискусій у соціальних групах, хоча ці методи можуть стати в нагоді й у школі. Організатором такої дискусії може стати, наприклад, публічна бібліотека або громадська організація.

Оскільки дискусії, наведені нижче, займають 90–120 хвилин і містять в собі 2-3 взаємопов'язані відеоролики, організатори дебатів можуть зробити серію таких дискусій. Це дозволяє структурувати дискусію за спорідненістю проблем.

Суспільна група. Активна участь аудиторії.

Рекомендований метод дебатів № 1.

Час: 90–100 хвилин.

Аудиторія: загальна публіка.

У цьому випадку учасники дебатів – відомі соціальні діячі: юристи, політики, правозахисники, журналісти, лідери різних об'єднань та ін. Для балансу та різноманітності позицій доцільно вибрати учасників дебатів, які мають професії, посаду та характеристики. Наприклад, наявність експерта-правника і морального експерта з обох сторін внесе різноманітність в аргументи. Експерти з законодавства кращі в ситуації, коли потрібно зробити наголос на законі чи юридичних прецедентах

(наприклад, справи у Європейському суді з прав людини), в той час як моральні експерти, такі як професори етики, релігійні лідери, вірогідніше зроблять посилання на загальні цінності.

Голосування проводиться за допомогою великих карток червоного кольору з написом «Ні» і зеленого кольору з написом «Так».

Покроковий план:

1. Організатори дивляться фільми «Free2Choose» та вибирають 2-3 взаємопов'язані відеоролики, які, на їхню думку, особливо доречні для обговорення в суспільстві. Приблизно за 2 місяці до дебатів.

2. Організатори дебатів беруть на себе пошук місця проведення, учасників і модератора. Учасниками виступатимуть експерти з даної теми, які дотримуються різних точок зору. Учасники дебатів мають подивитись фільми заздалегідь, щоб переконатись, що вони мають різні точки зору. Приблизно за 2 місяці до дебатів.

3. Організатори встановлюють правила дебатів. Вони також вирішують, як організувати дискусію навколо кліпів. Це залежатиме від фактичної теми дебатів. Приблизно за 2 місяці до їхнього проведення.

4. Подія набуває гласності, розсилаються прес-анонси приблизно за 2 тижні до початку дебатів.

Необхідні ресурси:

- Актуальні фільми на DVD чи онлайн.
- Стіл та стільці для дебатів.
- Мікрофони.
- Комп'ютер/DVD-плеєр з проектором.
- Маленькі аркуші для запитань аудиторії.
- Добровольці для відбору запитань з тих, що ставитиме аудиторія.

- Картки для голосування аудиторії.
- Перекладач титрів, якщо Ви використовуєте англomовну версію (за потреби).

Покроковий план:

1. Ведучий представляє тему дебатів, учасників і модератора (5-10 хвилин).

2. Модератор пояснює правила дебатів. Наступна процедура повторюється для 2-3 фільмів: модератор показує відеоролик учасникам і аудиторії. Модератор підбиває підсумки фільму. Аудиторія голосує. Модератор фіксує результати голосування (3 фільми по 2 хвилини).

3. Після показу 2-3 відеороликів модератор коротко підбиває підсумки за фільмами, аудиторія голосує. Модератор закликає учасників дебатів до обговорення (3 хвилини).

4. Перший учасник розкриває свою позицію (5 хвилин).

5. Другий учасник розкриває свою позицію (5 хвилин).

6. У кожного учасника дебатів є 3 можливості спростування позиції опонента, кожна із них по 3 хвилини (18 хвилин).

7. Модератор резюмує головні аргументи і пропонує аудиторії поставити запитання до учасників. Аудиторія отримує аркуші для запитань (3 хвилини).

8. Аудиторія записує питання – віддає картки – вони швидко змішуються і обирається одна з них. Впродовж дебатів добровольці обирають ще декілька провокативних, доцільних запитань або коментарів (3 хвилини).

9. Кожен з учасників дебатів має 2 хвилини, щоб відповісти на запитання чи коментар. Зведений підсумок за 3-ма вибраними запитаннями (12 хвилин).

10. Аудиторії запропоновано долучитись до дебатів (за допомогою підняття рук) – коментарі обмежені у часі до 2 хвилин.

11. Учасникам дебатів дозволяється зробити 3-хвилинний завершальний коментар (6 хвилин).

12. Модератор підбиває підсумки за наведеними аргументами зі сторони учасників та аудиторії (3 хвилини).

13. Модератор просить аудиторію проголосувати ще раз по 2-3 продемонстрованим раніше фільмам, просто повторивши питання. Модератор фіксує будь-які зміни (3 хвилини).

14. Ведучий завершує вечір.

Рекомендований метод дебатів № 2. «Судове Засідання» Обмежена участь аудиторії.

Час: 60–70 хвилин.

Аудиторія: загальна публіка.

У цьому методі інсценується судове засідання. Учасники дебатів – свідки-експерти (вони обстоюють думку) та слідчі – присяжні, що піддають перехресному допиту тих, кому вони не довіряють. Учасники дебатів є відомими соціальними діячами: юристами, політиками, правозахисниками, журналістами, лідерами різних об'єднань тощо.

Учасники поділяються на 2 команди: одна команда – ті, які відповіли «Так», і друга команда – ті, які відповіли «Ні» на обрані питання «Free2Choose». Кожна команда складатиметься з учасника дебатів, що свідчитиме на користь позиції своєї команди, і «слідчого», який «критикуватиме» позицію командо-опонента (допитуючи її учасника). Слідчий має бути провокативною особою, яка зможе впливати на учасників дебатів. Слідчі грають роль захисників диявола. Вони намагаються знайти і показати прогалини та слабкі сторони в аргументах суперника. Модератор виступає суддею, слідкуючи, щоб слідчі залишались коректними, питання ввічливими та щоб стосувалися думок учасників дебатів, а не переходили в особисті напади. Перехресні допити мають відбуватися у швидкій послідовності. Завершальні твердження висловлюють слідчі, а не свідки. Цей тип дебатів може виявитись дуже динамічним і бути захоплюючим. Голосування проводиться за допомогою

великих карток червоного кольору з написом «Ні» і зеленого кольору з написом «Так».

План підготовки:

1. Організатори дивляться фільми «Free2Choose» і обирають 2-3 взаємопов'язані відеоролики, які, на їхню думку, особливо доречні для суспільства. Приблизно за 2 місяці до дебатов.

2. Організатори забезпечують місце зустрічі, дві команди (що складаються з учасника дебатов і слідчого) і модератора. Приблизно за місяць до дебатов.

3. Організатори встановлюють правила для дебатов. Вони також вирішують, як структурувати дебати щодо 2-3 кліпів. Це залежатиме від фактичної теми. Приблизно за місяць до дебатов.

4. Команди зустрічаються вперше й обговорюють стратегію, якою користуватимуться протягом дебатов. Приблизно за 2-3 тижні до дебатов.

5. Подія набуває гласності і прес-анонси розсилаються приблизно за 2 тижні до початку дебатов.

Необхідні ресурси:

- Мікрофони.
- Стіл і стільці для учасників і модератора.
- Актуальні фільми на DVD чи Video.
- Комп'ютер/DVD-плеєр з проектором.
- Картки для голосування аудиторії.

Покроковий план:

1. Ведучий представляє тему дебатов, учасників і модератора (5-10 хвилин).

2. «Суддя» пояснює правила дебатов. Наступна процедура повторюється для 2-3 роликів: модератор показує відеоролик. Модератор підбиває підсумки фільму. Аудиторія голосує (використовуючи картки «Так»/«Ні»). Модератор фіксує результати голосування (2 кліпи по 3 хвилини).

3. Після показу 2-3 відеороликів модератор коротко підбиває підсумки за фільмами, аудиторія голосує. Модератор закликає учасників дебатів до обговорення (3 хвилини).

4. Перший учасник (команди А) розкриває свою позицію (5 хвилин).

5. Другий учасник (команди В) розкриває свою позицію (5 хвилин).

6. Слідчий 1 (команди А) ставить 3 критичні питання учаснику 2 (команди В) (тричі по 1 хвилині).

7. Учасник 2 (команди В) відповідає на поставлені запитання (тричі по 3 хвилини).

8. Слідчий 2 (команди А) ставить 3 критичні запитання учаснику 1 (команди В) (тричі по 1 хвилині).

9. Учасник 1 (команди В) відповідає на поставлені запитання (тричі по 3 хвилини).

10. Слідчі роблять 3-хвилинні завершальні виступи перед аудиторією (6 хвилин).

11. «Суддя» просить аудиторію проголосувати ще раз і проголошує переможця за результатами голосування (3 хвилини).

12. Ведучий завершує вечір.

Розділ 9.

СКЛАДОВІ УСПІШНИХ ДЕБАТІВ

Є багато способів організувати дебати, і це залежить від Ваших цілей і Вашого визначення «успіху». На громадських дебатах буде присутня зовнішня аудиторія, а в інших випадках учасники дискутуватимуть між собою (у шкільних класах, літніх таборах тощо).

Застереження: деякі дебати на телебаченні не можуть кваліфікуватись як «гарні дебати», зважаючи на факти перебивання в розмовах і те, що більшість учасників дебатів неввічливі одне з одним. Хоча деякі телевізійні дебати є серйозними та добрими моделями того, як дебати можуть бути проведені, інші ж організуються задля розваги. Вигуками і перебиваннями можна розважити, але такі дебати рідко досягають головних цілей: прояснити позиції, навести якомога більше доречних аргументів і забезпечити краще розуміння проблем серед публіки. Загалом, є критерії, яких треба дотримуватись, щоб проводити успішні та серйозні дебати.

Критерії успішних дебатів:

- Чіткі інструкції: модератор і учасники дебатів мають знати, що від них очікується, правила дебатів і скільки часу вони мають. Переконатися, що аудиторія також це знає.
- Успішний модератор: це той, хто може підсумувати та прояснити дилему, яка дебатуватиметься. Модератор також

повинен вміти звертатись до аудиторії. Більш повна інформація наведена нижче.

- **Цікаві фільми:** обирайте фільми, що викликають розходження у думках між учасниками дебатів і в аудиторії. Проблема має бути цікавою як учасникам дебатів, так і аудиторії.

- **Зрозуміла мова:** модератор дебатів і їхні учасники мають використовувати чітку та зрозумілу лексику.

- **Запобігання перебиванням:** учасники дебатів мають розуміти, що вони можуть говорити лише тоді, коли настає їхня черга. Вони не мають перебивати іншу особу. Це виключне право модератора.

- **Уникнення особистих нападів:** учасники дебатів мають дотримуватись аргументів, що стосуються поставленого запитання. Вони мають уникати нападів на інтелект, мораль, почуття одне одного.

- **Наглядність:** переконайтесь, що аудиторія може добре бачити учасників дебатів і чути, що вони говорять.

Використовуйте правило піднятої руки та особливі дебатні правила.

Шкільні дебати.

Дебати у класі.

Головною метою тут є набуття учнями досвіду та кращого розуміння проблеми, це важливо, тому що:

- Всі учні мають змогу грати різні ролі, такі як – учасник дебатів і модератор.

- Учні вчать поважати думку одне одного.

- Вчитель має змогу краще побачити динаміку в класі – поляризацію, маргіналізацію тощо.

- Вчитель створює захищений простір для дебатів, щоб уникати конфліктів.

- Опитує всіх учасників.

Якщо учні будуть виступати перед великою аудиторією інших учнів, викладачів, можливо, батьків, то важливими завданнями є:

- Модератор має бути поважною особою (вчитель чи, бажано, директор).
- Аудиторія має розуміти правила дебатів.

Громадські дебати.

Якщо Ви організуєте громадські дебати, важливо продумати таке:

Вибір модератора відбувається за такими характеристиками:

- Має досвід керування дебатами чи дискусіями.
- Розуміє проблему та може проводити дебати в конструктивному напрямі.
- Має гарні комунікаційні навички та може взаємодіяти з учасниками дебатів і аудиторією.
- Має сміливість вимагати від учасників дебатів піти глибше, розвивати тему.
- Є гарним активним слухачем і втручається, коли необхідно.
- Переймається проблемою.
- Готується до теми, переглядає відеоролики «Free2choose», читає літературу по темі (це потрібно перевірити).
- Говорить ясно і коротко.
- Має почуття гумору та використовує його, коли це потрібно.

Гарні дебатери:

- Мають гарні комунікативні навички.
- Говорять ясно і коротко.
- Входять у зоровий контакт з опонентом.
- Не відволікаються від теми та не провокують особистих нападів.
- Готові захищати власну думку, не здаються і не йдуть на компроміс занадто швидко.
- Не змагаються за популярність з опонентом чи з модератором, наводять аргументи щодо проблеми.

Визначення дати проведення:

- Перевірте, що в призначений день люди будуть зацікавлені у спостереженні за дебатами, немає державних або релігійних свят, канікул тощо.

- Пов'яжіть дебати з особливими датами, такими як День толерантності, День захисту прав людини, День Конституції або День пам'яті Голокосту, це може долучити більше людей і зробити дебати доречнішими.

Додаток 1.

СЦЕНАРІЙ ВСТУПНОГО ФІЛЬМУ

ГОЛОС ЗА КАДРОМ: Щодня багато людей відвідує будинок, в якому Анна Франк та її сім'я переховувались від нацистів протягом Другої світової війни. Після війни Анна Франк стала однією з найвідоміших жертв нацистського переслідування євреїв. Будинок використовувався для бізнесу батька Анни – Отто, але за шафою був інший будинок – секретне сховище. Поки бізнес йшов як завжди, Анна Франк і її сім'я разом з іншою єврейською родиною провели два роки у секретній частині будинку сховані від зовнішнього світу. Частина персоналу не знала про їхнє перебування там, тому вони мали поводитись тихо. Саме тут – у секретному сховищі – Анна Франк написала свій славнозвісний щоденник.

Анна писала: «Нам постійно нагадували, хто такі євреї в ланцюгах, приковані до одного місця, без будь-яких прав, але з тисячею зобов'язань».

«Я знаю, чого я хочу, в мене є мета, я маю власну думку, віру та любов. Якби я тільки могла бути собою, я була б задоволена».

«Атмосфера придушлива, в'яла, свинцева. Ззовні не почуєш жодної пташки, і смертельна, пригноблююча тиша тяжіє

над будинком і прилипає до мене, ніби збирається втягти в найглибші кола пекла».

Те, чого більш за все боялися у сховищі, сталося: вони були зраджені. Зрадник досі не відомий. 4-го серпня 1944 року Анна, її сім'я і ще четверо людей, які переховувалися разом з ними, були заарештовані. Анна опинилась у концтаборах: Аушвіц і Берген-Бельзен. Там вона померла за два тижні до визволення.

Після війни щоденник Анни Франк змусив замислитися велику кількість людей. Цей щоденник – не тільки історія останніх років життя єврейської дівчинки, що померла під час холокосту. Це також історія про прагнення до свободи. Це історія прав на свободу і порушення цих прав.

Рим, 1950 рік. Представники держав-членів Ради Європи укладають договір, в основу якого покладені права захисту громадян від урядової влади. Велике значення свободи і прав на неї стали уроком Другої світової війни.

Інший договір уклала ООН в 1965 р., коли антисемітизм знову підняв голову, хоча Друга світова війна закінчилася. Цей договір забороняє всі форми расової дискримінації. Він встановлює право кожної особи не бути дискримінованою.

Всі жителі Європи мають низку фундаментальних свобод, як наприклад: свобода слова, свобода релігії і свобода демонстрації. Але байдуже, якими важливими вони є, жодне з прав на свободу не є обмеженим. Інколи свобода однієї людини конфліктує із захистом демократії. Наприклад, чи дозволено державним чиновникам носити релігійну символіку на одязі?

Один суддя говорить:

СУДДЯ: Одна з найважливіших речей, що стосуються суду, це те, що суддя має бути незалежним. Не тільки незалежним сам по собі, але він має розповсюджувати незалежність на громадян.

ГОЛОС ЗА КАДРОМ: Але мусульманська жінка, яка вивчила закон і влаштувалася на роботу державним клерком, хоче носити хустку на роботі.

МУСУЛЬМАНСЬКА ЖІНКА: Я вважаю, що це сором, що я не можу працювати за професією лише тому, що я ношу хустку.

АДВОКАТ 1: Жодна маніфестація релігійної практики не належить до дій суду.

АДВОКАТ 2: Величезна кількість християнських норм затвердилась у нашій системі закону.

ГОЛОС ЗА КАДРОМ: Але часом трапляється так, що фундаментальні права на свободу, такі як «ніхто не може бути підданий довільному арешту чи засудженню», суперечать нагальним державним інтересам.

ДЖОРДЖ БУШ: Гуантанамо – необхідний фактор захисту американських людей.

АНГЕЛА МЕРКЕЛЬ: Ми, власне, говорили про той факт, що наші погляди не завжди збігаються. Я прояснила це на прикладі Гуантанамо.

ГОЛОС ЗА КАДРОМ: Бухта Гуантанамо – американська військово-морська база на острові Куби. Американці ув'язнили там близько 450 бійців Аль Каїди і Талібану з Іраку та Афганістану, хоча кожен підозрюваний в Америці гарантовано має право на справедливий і незалежний судовий розгляд справи за Конституцією – навіть терористи або люди, що підозрюються в тероризмі. За чутками, при допиті ув'язнених мають місце тортури.

ДОНАЛЬД РАМСФІЛД: Звичайно було належне лікування. Цим людям надано чудовий медичний нагляд. Вони отримують відповідну їм культурі їжу тричі на день, їм дозволено практикувати їх релігію, вони чисто вдягнуті, їм сухо та безпечно.

ГОЛОС ЗА КАДРОМ: Фільми «Free2choose» містять приклади прав на свободу, що є і вашими також. Це важливі права. Але ці права не є обмеженими. Іноді доводиться робити вибір.

Яке право має пріоритет в даній ситуації? Ви можете зробити цей вибір зараз. Ви повинні зробити цей вибір зараз.

ГОЛОС ЗА КАДРОМ: Долучайтесь до найголовніших питань сьогодення. Обговорюйте. Займайте позицію. Використовуйте ваші права. Ви можете вибирати. Ви вільні вибирати – «Free2choose».

Додаток 2.

ВАЖЛИВІ ПОСИЛАННЯ

International Debate Education Association (IDEA)

<http://www.idebate.org/about/history.php>

IDEA – незалежна членська організація національних клубів дебатів, асоціацій, програм і людей, які розділяють загальну мету: поширювати взаєморозуміння і демократію глобально, підтримуючи обговорення і активну роль громадськості. Вона була створена Відкритим інститутом суспільства і заснована філантропом Джорджем Соросом. Починаючи із заснування IDEA в 1999 р. вона зростала з накопиченням клубів дебатів у глобальній організації дебатів, торкаючись життів понад 70,000 учнів середніх шкіл, 15,000 студентів університетів і 13,000 викладачів у 27 країнах.

IDEA має базу даних тем, які можуть бути використані для дебатів, а також містить список головних аргументів «за» і «проти»: http://www.idebate.org/debatabase/topic_index.php

ВАЖЛИВІ ТЕМИ, ЩО СТОСУЮТЬСЯ «FREE TO CHOOSE»:

http://www.idebate.org/debatabase/topic_details.php?topicID=17

Цензура мистецтв

http://www.idebate.org/debatabase/topic_details.php?topicID=228

Заборона союзного прапора

http://www.idebate.org/debatabase/topic_details.php?topicID=186

«Створення» проти еволюції

http://www.idebate.org/debatabase/topic_details.php?topicID=163

Заборона екстремістських політичних партій

http://www.idebate.org/debatabase/topic_details.php?topicID=175

Спалення прапору

http://www.idebate.org/debatabase/topic_details.php?topicID=100

Обмеження свободи слова

http://www.idebate.org/debatabase/topic_details.php?topicID=21

Заборона «ненависних промов» в університетських містечках

http://www.idebate.org/debatabase/topic_details.php?topicID=83

Інтернет-цензура

http://www.idebate.org/debatabase/topic_details.php?topicID=290

Проблема хіджабів

http://www.idebate.org/debatabase/topic_details.php?topicID=307

Шкільна молитва

http://www.idebate.org/debatabase/topic_details.php?topicID=332

Дебатна Академія в Україні

<http://www.debate.org.ua/>

Рекомендована література**Загальні питання, які стосуються прав людини та протидії дискримінації**

Українська гельсінська спілка з прав людини

<http://helsinki.org.ua/>

Харківська правозахисна група

www.khpg.org

Виховуємо людину і громадянина: навч.-метод. посібник / Упоряд.: С. Буров, О. Войтенко, І. Костюк. – Львів: ВФ «Відродження», 2008.

Я, ти, він, вона: посібник для вчителів з антидискримінаційної освіти / О. Войтенко, Ю. Комаров, І. Костюк. – Дрогобич: Відродження, 2009. – 120 с. : іл.

Компас. Посібник з освіти в області прав людини за участі молоді. Гомес, Брандер, Кін та ін. European Youth Centre Budapest – 2000. – <http://www.eycb.coe.int/compass/ru/contents.html>

Все равные, все разные «All different all equal, Education Pack», European Youth Centre 1995 – 206 pages. – http://www.iwtc.org/ideas/24_equal.pdf

Обрії порозуміння / Упорядник А. Ленчовська. – К.: Дух і Літера, 2009 – 192 с.

Марек Новицкий о правах и свободах человека. Завантажити аудіофайл можна тут: <http://www.hro.org/node/181>

Бібліотека Всеукраїнської освітньої програми «Розуміємо права людини»

http://edu.helsinki.org.ua/index.php?r=1_4

Освіта з історії Голокосту

Франк А. *Щоденник* / Пер. з нім. – 3-є вид. – К.: Сфера, 2009. – 282 с.

Назустріч пам'яті: навч.-метод. посіб. до фільму про Голокост в Україні «Назви своє ім'я» / Авт.-упоряд.: О. Войтенко, М. Тяглий. – К.: Полігр. фірма «Оранта». Pdf-версія посібника
<http://dornsife.usc.edu/vhi/pr/...ukr.../index.php>

Корисні ресурси з теми «Свобода релігії»

Інститут релігійної свободи

<http://irs.in.ua>

Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації»
<http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=987-12>

Толедські керівні принципи по навчанню релігії та віросповіданню у громадських школах

http://www.irs.in.ua/index.phpview=article&catid=46%3Aocse&id=108%3A1&format=pdf&option=com_content&Itemid=73&lang=ru

Полікультуріка: як організувати виховання міжкультурної толерантності у школі та позашкільній діяльності: навч.-метод. посібник / Авт.-упоряд. А. Ленчовська, К. Крейдерман, М. Грінберг. – К.: ТОВ «Майстерня книги», 2010. – 344 с.

Корисні ресурси з теми «Свобода преси, свобода слова»

Стан дотримання політичних прав в Україні

http://freedomhouse.org.ua/files/HR%20report_2009_FHU%20_2_.pdf

Корисні ресурси з теми «Право на шлюб, право на родину (всиновлення дітей одностатевими парами)»

Англомовні веб-ресурси:

http://en.wikipedia.org/wiki/LGBT_adoption

http://www.youdebate.com/DEBATES/gay_adoption.HTM

http://www.childwelfare.gov/systemwide/cultural/adoption/gay_lesbian.cfm

<http://www.time.com/time/magazine/article/0,9171,1640411,00.html>

Україно- та російськомовні ресурси

http://ru.wikipedia.org/wiki/Усыновление_и_воспитание_детей_в_однопольных_парах

<http://unn.com.ua/ua/news/18-05-2011/360994/>

http://weekly.ua/pulse/pro_contra/2011/03/10/110002.html

<http://novayavolna.dinaart.net/novosti/razyasneniya-ministerstva-yustitsii-ukrainy-po-voprosu-usynovleniya-detei-odnopolymi-parami>

**«Free to Choose»
або Вільний вибирати:
межі свободи**

*«Free to Choose» в Європі —
навчально-методичний посібник*

Підписано до друку 2011.
Формат 100×70^{1/32}. Гарнітура JournalSansC.
Папір офсетний. Замовлення №.

Макет і друк:

МАЙСТЕР
КНИГ

ТОВ «Майстер книг»
м. Київ, вул. Виборзька 84, тел. (044) 458 0935
e-mail: info@masterknyg.com.ua

Свідоцтво про реєстрацію ДК № 3861 від 18.08.2010 р.